

ARTICLE INFO

Received: 24th April 2024

Accepted: 29th April 2024

Online: 30th April 2024

KEYWORDS

Sufism, Quran, Hadith, religion, Yusuf Hamadani, medrese, Khawaja Ahmed Yassawi, religious, Homeland.

SUFISM SECTS IN CENTRAL ASIA

Muratbaev Nurislam

Magistrant

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11108278>

ABSTRACT

The study of the history of Islam is important in the study of the socio-political, economic and spiritual history of Central Asia, due to the interdependence of our national and religious powers on the duration of the captives. The doctrine of Sufism, an integral part of Islam, played an important role in the socio-political history of Central Asia, starting with the middle captives. The introduction and spread of Islam into vast territories led to the creation of a unique culture, radically changing the lives of Indigenous peoples. The service of the Central Asia Schools, which brought representatives of Sufism into Islamic culture, retained its importance in the social processes that lasted from the 12th century to the beginning of the 20th century. These schools have adapted Islamic heritage to local customs and culture throughout their development, going through stages such as leadership in political processes.

ORTA AZIYADA SUFIZM TARIQATLARI

Muratbaev Nurislam

Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti
magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11108278>

ARTICLE INFO

Received: 24th April 2024

Accepted: 29th April 2024

Online: 30th April 2024

KEYWORDS

Sufizm, Quran, hádis, din, Yusuf Hamadaniy, meshit, medrese, Xoja Axmet Yassawiy, diniy itiqad, watan.

ABSTRACT

Milliy hám diniy qádiriyatlarımız ásirler dawamında óz-ara baylanıslı bolǵanlıqtan Oraylıq Aziyanıń jámiyetlik-siyasiy, ekonomikalıq, ruwxıy turmısın úyreniwde islam dini tariyxın ilimiy tiykarda izertlew áhmiyetli orın tutadı. Islam dininiń ajralmas bólegi bolǵan sufizm táliymatı orta ásirlerden baslap Oraylıq Aziyanıń jámiyetlik siyasiy turmısında áhmiyetli rol oynaǵan. Islam dininiń keń ayaqlarǵa kirip barıwı hám tarqalıwı jergilikli xalıqtıń turmısın túpten ózgartip ózine tán mádeniyattıń qalıplesiwine túrtki boldı.

Islam mádeniyatına sufizm wákillerin jetkerip bergen Oraylıq Aziya mektepleriniń xızmeti XII ásirde - XX ásir baslarına shekem úlkeniń sociallıq turmısında óz áhmiyetin saqlap qala aldı. Bul mektepler óz rawajlanıwı barısında jergilikli úrp-ádetler hám mádeniyatqa islam miyrasların maslastırıp, siyasiy turmısta jetekshilik qılıwday basqışların basıp ótti.

Islam dini payda bolǵanınan keyin onıń sheńberinde, Quran hám hádis húkimlerine say tárizde payda bolǵan Sufizmge tiyisli táliymatlar X-XI ásirlerge kelip Mawaraunnahrda da keń tarqala basladı.

Sufizm – Jaqın hám Orta Shıǵıs xalıqlarınıń mánáwiyy turmısı tariyxındaǵı yeń quramalı, óz-ara qayshılıqlarǵa tolıp-tasqan hám áhmiyetli hádiyselerden biri bolıp, ol ushın dúnyadan, onıń baylıqlarınan waz keshiw, Allahǵa jetisiw maqsetinde pák, hadal, óz miyneti menen jasap, ıqtıyariy tárizde jarlılıq karakterli qásiyetlerden yesaplangan.

Kópshilik alımlar suwfiy sózi arapsha «suft» sózinen alınǵan deydi. Suwfiyler kóbinese jún shapan hám qoy terisinen tigilgen postın kiyip júrgeni ushın olardı «Jún kiyimliler» dep ataǵan. Bul aǵım Islam dini tiykarında júzege kelgen hám óz táliymatın Quran hám hádislerge tiykarlanıp rawajlandırǵan. Sufiylik VIII-ásirde arap mámleketlerinde júzege kelgen suwfiyler jeke qálewinen tolıq waz keshiw ideyasın úgitlegen. Sufiylik hár-túrli kórinis hám aǵımlarǵa iye.

Yassawıya tariqatı

Orta Aziyada Sufizm táliymatlarınıń payda bolıwı Yusuf Hamadaniy (1048-1140) atı menen baylanıslı. Yusuf Hamadaniy Marı hám Buxarada meshit hám medrese qurdırıp, kóplegen túrkiy, parsıy shákirtler tayarladı. Buxaradaǵı shákirtleri arasında Hasan Andaqiy, Abdullah Baraqiy, Abdulxaliq Ğijdiwániy hám Axmet Yassawiy ayırıqsha ajralıp turatuǵın yedi. Keyinshelli bul tórt intalı shákirt Hamadaniy mektebin sátli dawam yettirdi.

«Yassawıya», «Naqshbandiya» tariyqatları Hamadaniy táliymatı tiykarında qalıplesti. XII-ásirde Orta Aziyada payda bolǵan birinshi Sufizm tariyqatınıń tiykarshısı Xoja Axmet Yassawiy 1105-jılda Sayramda, Shayx Ibrahim shańaraǵında dúnyaǵa kelgen. Onıń qaytı bolǵan waqtı kóplegen qoljazba dereklerde 1167-jıl dep jazılǵan. Axmet jaslıǵında anasını, keyin ákesinen ayrıldı. Onı atası Arıslanbab tárbiyalap yer jetkizedi. Axmet dáslepki tálimdi Yasside tanımalı alım Sháhábiddin Isfijábiyden aladı. Keyin atası Arıslanbab kórsetpesi menen Buxaraǵa barıp Yusuf Hamadaniyden tálim aladı. Axmet Yassawiydiń ózi ustaz Yusuf Hamadaniydiń húzirine 23 jasında barganın hám onıń tárbiyasına kirgenin aytadı. Ol jerde Sufizmnan tálim alıp, keyin óz yeli bolǵan Túrktanǵa qaytı, óz táliymatın úyretip, shákirt, múridler tayarlay basladı.

Naqshbandiya tariyqatı

Ózbekstan aymaǵında Sufiylik IX-ásirdiń yekinshi yarımı XII-ásirdiń baslarında keń tarqaldı. Mawaraunnahrda Sufiylik aǵımı Yusuf Hamadaniy (XII-ásir) tariyqatınan baslangan. Onnan keyinshelli túrli jónelisler payda bolǵan. Bul jónelistiń iri wákileri – Abdulxaliq Ğijdiwániy hám Axmet Yassawiy XIII-XIV-ásirlerde Naqshbandiylik júzege kelgen.

Naqshband ulli áwliye, jáhán tariyxı rawajına oğada úlken unamlı tásir kórsetken tariyqat tiykarshısı hám jolbasshısı bolıp tabıladı. Qısqa waqıt ishinde bul insan yeke tiri gezinde-aq ol tiykar salǵan Naqshbandiya tariyqatı Buxaradan Kishi Aziyaǵa, Mawaraunnahrdan Kavkaz hám Iranǵa shekem, Awǵanstanan Hindistan arqalı Malayziya hám Indoneziyaǵa jayıldı. Márifatlı musulmanlar B.Naqshbandiydiń «Qálb Allahda, qol iste bolsın» degen shaqırıǵın shadlıq hám kewil tolıwshılıq penen qabıl yetti. Naqshbandiyaniń basqa tariyqatlardan parıqı sonda, olarda tárki dúnyashılıqqa qattı shaqırılса, bunda qálbti Allah penen baylaǵan halda kásip-óner hám miynetti tárk qılmawǵa shaqırıladı. B.Naqshbandıń ózi de jipek tawarǵa naǵıs salatuǵın sheber ónerment bolǵan. Kóp ásirler dawamında sháriyat hám tariyqat iyeleriniń kóbisi qandayda bir kásip yamasa óner menen kún keshirgen.

Kubrawiya tariqatı

Orta Aziyada Sufizm ilimi rawajlanıwında xorezmli ullı ulama Nájmiddin Kubro ál-Xiywaqiy ál-Xorezmiy ózine say ayrıqsha orın iyeleydi. Jazba derekleriń gúwalıq beriwinshе, ulama Xorezm, Baǵdad, Iskenderiya hám Tábrizde óz dáwiriniń tanımalı ulamalarınan sabaqlar alǵan hám Sufizm filosofiyası iliminiń jetik ustazlarınan bolıp kamal tapqan.

Ullı jerlesimizdiń atındaǵı Nájmiddin Kubro sózleri onıń jetik uqıbnı yesapqa alıp berilgen ilimiy dárejeler bolıp tabıladı.

«Nájmiddin» sózi – «dinniń juldızı», «Kubro» bolsa – «ullı» degen mánini ańlatadı. Nájmiddin Kubro táliymatı tiykarında qalıplesken kubrowiya tariyqatı shıǵıs hám batıstaǵı oğada kóplegen mámleketlerde tarqalǵan. Buniń nátiyjesinde Firdawsiya tariyqatı, Nuriya tariyqatı, Rukniya tariyqatı, Hamadaniya tariyqatı, Nurbaxshiya tariyqatı, Nematulloiya tariyqatı sıyaqlı jónelisler júzege kelgen.

Tariyxıy derekleriń gúwalıq beriwinshе, Nájmiddin Kubroǵa tiyisli dóretpeler sanı onǵa jaqın. Ol tiykar salǵan kubrowiya tariyqatı «altın tariyqat» dep te atalǵan. Nájmiddin Kubronıń ózi «Risalatut turuq» shıǵarmasında onı «Tariqush shutto (ıshq áhli aqılsızlıqlarınıń jolı)» dep te ataǵanı málim. Bul kitabında «kubrowiya» tariyqatınıń on usılı qısqasha zikir yetilgen:

1. Táwbe – bolıp ótken qáteler, gúnalardan pushayman bolıp, Qudayǵa júz tutıw.
2. Zuhd-taqwa – parhezgóylik, Allahtan qorqıp, qaytarılǵan islerden ózin saqlaw.
3. Qudayǵa táwykel etiw – óz islerin pútkilley Qudayǵa tapsırıw.
4. Qanaat – azǵa razı bolıp, kópten waz keshiw, dámegóyliktiń kerisi.
5. Uzlat – basqalardan ajıralıp jekke otırıw.
6. Bárqulla zikir – ham til, hám qálb penen Qudaydı yeslew.
7. Pútkil barlıǵı menen Qudayǵa júzlenip sıyınuw.
8. Sabır – basqa túsken awır awhaldan nalımay shıdaw, shıdam kórsetiw.
9. Muraqaba – Quday barlıǵınıń teńizine batıp, ilahiy álemge qaraw.
10. Riza – Qudaydıń qálewine qarsılıq kórsetpey, qaza hám qadar – táǵdir húkimine boysınıw.

Kubrawiya tariyqatında diniylik penen dúnyawiylik tıǵız baylanıp ketken. Onda adamlardıń diniy itiqadı, Qudayǵa bolǵan isenimi, hadallıq, adamgershilik, mal-dúnyaǵa kewil qoymaw, unamsız islerden táwbe qılıw, shahwanıy hawayılardan saqlanıw lazımlıǵı sıyaqlı

ideyanıń talapları bir-biri menen baylanıp ketken. kubrawiya tariyqatınıń bir qansha tárbiyalıq qádeleri bizlerdiń kópshiligimizde de oǵada úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Nájmiddin Kuba Xorezmda meshit qurıp, Sufizm ilimi babında oǵada kóp sadaqatlı hám ataqlı shákirtler tayarlaydı. Áne solardan biri Sufizm alımı «Mantiqut-tayr» shıǵarmasınıń avtorı Fariduddin Attar bolıp tabıladı.

Nájmiddin Kubra ana watan basına awır kún túskende sadaqatlı bir perzent retinde onı kókirek kerip qorǵawǵa qádir áskerbasılıq qábiletin de kórsetedi. 1221-jılı mańǵollar basqınshılıǵı dáwirinde 76 jasında qaytı boladı.

Juwmaq

Juwmaqlap aytqanda Sufiylik – Sufizm – Islamdaǵı diniy-filosofiyalıq aǵım. Sufiylik táliymatınıń tiykarǵı obiecti insan hám onıń Qudayǵa bolǵan múnásibeti bolıp tabıladı. Sufiylik tariyqatlarında pir hám shákirt (múrshid hám múrid)lik múnásibetleri tiykarǵı orın iyeleydi. Sufiylikte ruwhıy kámilikke yerisiwdiń tiykarǵı jolları tórt basqıstın ibarat boladı. Birinshi basqısh sháriyat bep ataladı. Buǵan kóre Sufizm áhli áwyeli sháriyattıń barlıq talaplarına boysınıwı kerek. Tek sonnan keyin ǵana yekinshi basqısh – tariyqatqa kóteriliwi múmkin. Bunda múridler óz pirlerine itaat etiwı, óz jeke qálewlerinen waz keshiwi shárt yesaplanadı. Bul basqıstın ótkenler joqarıraq, úshinshi basqısh – márifatqa kóteriledi, bunda suwfiylar barlıqtıń birligi Qudayda sáwleleniwın, jaqsılıq hám jamanlıqtıń salıstırmalı yekenin aqıl menen yemes, qálb penen ańlawları kerek degen. Tórtinshi basqısh – haqıyqat delinedi. Haqıyqatqa erisiw suwfiydiń shaxs retinde kámilikke yerisip Qudayǵa jetisiwi, Oǵan sińip ketiwi hám nátiyjede máńgilikke yerisiwi dep ayıladı. Buǵan suwfiyler arnawlı ruwhıy hám fizikalıq háreketler, sıyınıw hám ibadatlar arqalı umtıladı. Sufiylik táreptarları dáslepki dáwirlerde materiyallıq baylıqqa iye bolıwdı qaralap, haqıyqıy baylıq – mánáwiyy-ruwhıy baylıq dep esaplaydı.

References:

1. Qurani káriym 2019 jil Shamsuddin Baxauaddinov
2. Kámil insan 2019 jil Shamsuddin Baxauaddinov
3. Naqishbandiya tariqati 2021 jil Shayx Muhammad Sodiq Muxammad Yusuf